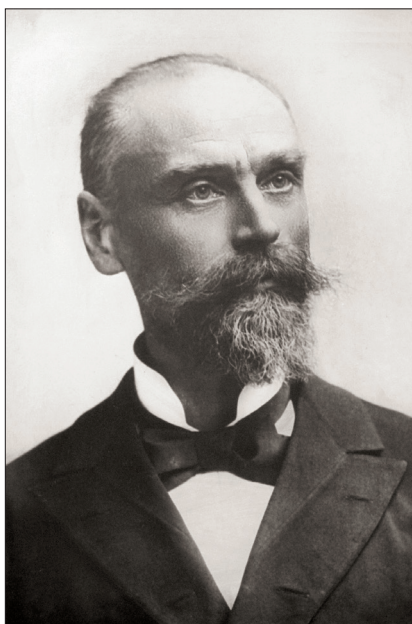

Španělská chřipka a její léčba - o výzbroji lékařů

Dr. med. Harald Salfellner, Ph.D.
autor je historik lékařství

Když v létě a na podzim roku 1918 řádila v našich zeměpisných šířkách španělská chřipka, nacházelo se zdravotnictví rakousko-uherské monarchie v povážlivém, výjimečném stavu, který se v neposlední řadě projevoval drastickým nedostatkem lékařů. Četní penzionovaní lékaři byli znovu povolováni do služby, aby bylo možné poskytování zdravotní péče v civilním sektoru udržet alespoň do určité míry v chodu. Rovněž struktura lékařů byla silně negativně poznamenána válečnými potřebami. Základní lékařskou péči museli přebírat odborní lékaři a specialisté, kteří neměli s provozováním všeobecné praxe skoro žádné zkušenosti.

Na mnoha frontách došlo k nivelizaci odborné diferenciaci: zubaři studovali moč, psychiatři trhali zuby a internisté sledovali duševní stav, jak se poněkud přehnaně psalo v pražském deníku *Bohemia*.¹ Váleční doktoři, nezřídka odvelení začerstva z posluhárny na frontu, byli na podzim roku 1918 nasazováni jako infekční lékaři proti španělské chřipce. I po lékařích v zázemí se vyžadovaly takřka nadlidské výkony: kdo jako starý, shrbený, mrznoucí, hladovějící praktik ještě vydržel, pro toho nebylo 150 ordinací a až 60 návštěv denně žádnou vzácností, pěšky samozřejmě, protože auta byla již dlouho nedostatkovým zbožím. Také mladí kolegové, kteří se od listopadu houfně vraceli zpátky z fronty, nepřinesli zprvu vytoužené uvolnění – měli sice bohaté zkušenosti s amputacemi, střeňnými poraněními a služebními předpisy, ale skoro žádnou znalost provozování civilní lékařské praxe. S ricinovým olejem či rtuťovým preparátem kalomelem, nechvalně známými všelékly vojenské medicíny, se při civilní terapii chřipky nedaly získat žádné vavříny.

Haličský biochemik a lékař Ivan Horbaczewski, v době pandemie první ministr zdravotnictví rakousko-uherské monarchie.

aspirinu.² Co nakonec dorazilo, byla jen kapka na rozpálený kámen. Lékárníci navíc směli kvůli všudypřítomnému keřasení a obávanému křečkování vydávat ve volném prodeji jen velmi malá množství. Tak museli mnozí, obzvláště pacienti pojištěn, přestat chřipku prakticky bez léků.

Za této situace nejnaléhavějšího nedostatku léčiv nezůstávalo nic jiného než hledat záchranu u nemedikamentózních opatření, jak byla populární kupříkladu v lidovém a přírodním léčitelství. Vedle dietetických opatření (česnek, salát z červené řepy, ba dokonce švestkový koláč) se doporučovalo suché teplo, horkovzdušné lázně, studené obklady a Priessnitzovy zábaly, k tomu množství speciálních čajů, počínaje heřmánkem a konče šalvějí, které měly vyvolat „blahodárný pot“. Homeopaté troušili své sliby uzdravení, protřelí obchodníci nabízeli koňak, rum a slivovici proti španělské chřipce.

Lékařům v nemocnicích a u lůžek pacientů stravovaných horečkou to přirozeně nebylo k ničemu. Umírání ve velkém, které začalo na podzim, se nedalo zastavit ani domácími léky, ani léčebným režimem aplikovaným při známé sezonní chřipce. Lidské ztráty stoupaly den ze dne, brzy šly do tisíců. Byla to doba, kdy pohřební vozy projížděly ulicemi klusem a rakve převážely tramvaje.³

Vyhlášky a opatření

Vyhlášky zdravotnických úřadů se točily kolem uzavírání škol a hygienických opatření, na problematiku vlastní léčby se nedostalo. Co také měly sdělit kolegům, když žádná specifická profylaxe nebyla známa, ani žádná specifická léčba! Ale až tak bezmocní,

Zásobování léky

Situace všeobecného nedostatku se netýkala toliko profídlého stavu lékařů, nýbrž i zásobování léky. Ministr zdravotnictví Ivan Horbaczewski v září a v říjnu 1918 naléhavě žádal německou říšskou vládu o dodávky

Na Novém Zélandu jsou pro boj s infekcí zřizovány veřejné inhalační místnosti, Christchurch 1918.

jak tvrdí leckterý unáhlený soud o medicíně anno 1918, lékaři, postavení před nejtěžší úkoly, jistě nebyli, nabízela se celá paleta léků na symptomatickou pomoc při kašli, počínaje práškem z ipecacuanhy (hlavěnky dávivé) přes již tehdy silně propagovaný pertussin a kodeinem konče, nebo expektorancia, počínaje eukalyptovým olejem přes kafrovou benzoé a konče pyrenolem, koktejl z kyseliny benzoové, kyseliny salicylové a tymolu. V brašně lékařů bývala i novější, od přelomu století rozšířená antipyretika a analgetika, která pomáhala jak proti trýznivým bolestem hlavy, tak proti vysoké horečce. Nasazovaly se antipyrin, salipyrin, pyramidon, antifibrin, fenacetin, kalmopyrin, citrofen a další – přinejmenším tehdy, pokud je byli lékárníci schopni dodat. Patrně nejžádanějším medikamentem časů pandemie se stal aspirin obchodovaný od roku 1899, v podobě tablet a také jako rozpustný prášek, doporučené dávkování bylo jednou až dvakrát denně jeden gram. Opakovaně byla vyjadřována domněnka, že kyselina acetylsalicylová působí jako specifická látka i proti původci choroby, naproti tomu stoupeni homeopatie tepali aspirin jako tu nezhoubnější ze všech substancí. V jedné novější studii ze Spojených států – nehomeopatické provenience! – je dokonce vyjádřena odvážná domněnka, že tehdy obvyklé předávkování acetylsalicylátů umírání po milionech ještě podporovalo.⁴

I když se při dávkování nepostupovalo zrovna moc opatrnicky, byl aspirin při pleuritických bolestech stupňujících se často do nesnesitelnosti sotva uspokojivým řešením – není divu, že lékaři bez okolků sahalo po morfiu. I heroin, propagovaný jako skvělý prostředek proti silnému dráždění ke kašli v případě bronchitid a laryngitid, byl proti prudkým bolestem předepisován s převahující lehkomyšlností. V podmínkách

klinického všedního dne se osvědčil subkutánně aplikovaný pantopon – tento široce rozšířený preparát Švýcara Hermanna Sahliho nabízel jako elegantní řešení směs alkaloidů opia ve stejném poměru jako v přírodním opiu – přesvědčivý argument reklamy, slibný medikament obzvláště při pneumonických komplikacích.⁵

Symptomatická léčba

Patrně nejdůležitější úkol symptomatické léčby chřipky se týkal posílení srdce a udržení funkce krevního oběhu, obzvláště při životu nebezpečných pneumoniích. Nasazovaly se hlavně digitalis, strofantin, kofein, strychnin a pravidelně kafur, po eukalyptu vonící prášek ze dřeva a listů kafrovníku. Subkutánně aplikovaný platil kafur za účinný prostředek proti kolapsu. Pro domácí potřebu se nabízelo kafrové víno. Kafrem ukládaným intramuskulárně, aplikovaným injekcí do stehna, se léčily zápal plic způsobené pneumokoky. Zcela novou, i když spornou koncepcí léčby používal pražský profesor gynekologie a porodnictví Georg August Wagner. V zemské porodnici viděl umírat mnoho těhotných žen a šestinedělek na nezvládnutelné chřipkové pneumonie. V případech ohrožujících život se rozhodl pro intramuskulární injekce adrenalinu a již v únoru 1919 se objevila reklama jisté chemické továrny u Chrudimi na příslušné ampulky vyrobené podle Wagnerova zadání.⁶ Internista Rudolf Jaksch von Wartenhorst, prominentní ordinarius pražské německé

univerzity, kvitoval tyto riskantní pokusy o záchranu ráznými výtkami.⁷

Léčba kyslíkem

Krátce po přelomu století zapustila inhalační léčba kyslíkem kořeny i v léčbě kardiopulmonálních insuficiencí při pneumoniích. V důsledku důležitých technických novinek, jako byl Lindeův postup při separaci plynu nebo zavedení redukčních ventilů, se stal možným kontinuální a přesně dávkovaný přívod kyslíku. Nejen v nemocnicích a porodnicích, nýbrž i v lazaretech a polních špitálech byl roku 1918 cyanotickým a dyspnoickým pacientům trpícím chřipkou a pneumonií insuflován čistý kyslík, přičemž ošetřovateli nechávali láhve s kyslíkem kolovat mezi chřipčícími pacienty. Tepová frekvence a tachypnoe zřetelně, byť jen na přechodnou dobu, poklesly. Jakmile se však láhev s kyslíkem, na niž si mezitím pacienti zvykli, vyprázdnila, proměnila se euforie rázem v trýznivé abstinenci příznaky. Byť byl pomoci „vzduchu znamenajícího život“ zprostředkován i jistý pocit úlevy, byly úspěchy v léčbě insuflacemi přece jenom výjimkou a na smrtelný zápas umírajících neměly v konečné instanci žádný vliv. Nedostatek přístrojů, které byly k dispozici, buď jak buď, této adjuvantní terapii vymezil úzké meze.

Léky proti syfilis a další chemoterapeutika

Důrazné byly snahy o nasazení přímo působících chemoterapeutik proti ještě spornému původci chřipky a proti původci obávaných sekundárních pneumonií. Lékařské

Zázračný prostředek neosalvarsan – mobilizovaný i proti španělské chřipce.